

DOI No: <http://dx.doi.org/10.29228/Joh.46733>

Makale Türü: Araştırma makalesi
Geliş Tarihi: 04.10.2020
Kabul Tarihi: 02.12.2020
On-line Yayın: 30.12.2020

Article Type: Research article
Submitted: 04.10.2020
Accepted: 02.12.2020
Published Online: 30.12.2020

Atıf Bilgisi / Reference Information

Oğuz Haçat, S. & Demir, F. B. (2020). Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Değerler Açısından İncelenmesi. *Journal of History School*, 49, 4443-4466.

SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARININ DEĞERLER AÇISINDAN İNCELENMESİ¹²

Sibel OĞUZ HAÇAT³ & Fatıma Betül DEMİR⁴

Öz

2018 yılı itibariyle ilkökul ve ortaokul öğretim programları revize edilerek, programlarda birtakım yenilikler yapılmıştır. Öğretim programlarının temel unsurlarından biri olan değer, yapılan yeniliklere bağlı olarak etkilenmiştir. 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda 18 değer yer aldığı görülmektedir. Bu değerlerin kazandırılmasında sosyal bilgiler ders kitapları önemli bir işlevi üstlenmektedir. Bu araştırmada, 4. , 5. , 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında değerlere yer verilme durumunun belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın deseni, durum çalışmasıdır. Araştırma, doküman inceleme yöntemi ile gerçekleşmiştir. Veriler, betimsel analiz yöntemi ile çözümlenmiştir. Çalışmanın örneklemini, Milli Eğitim Bakanlığı ve Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından onaylanan ve son 5 yıl süre kullanma kararı verilen sosyal bilgiler ders kitapları oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında sosyal bilgiler 4, 5, 6. ve 7. sınıf ders kitapları olmak üzere toplam 4 kitap incelenmiştir. Araştırma sonucunda her öğrenme alanında çeşitli değerlere yer verildiği tespit edilmiştir. 4. sınıf ders kitabında en fazla dayanışma ve sorumluluk, en az adalet; 5. sınıf ders kitabında en fazla dayanışma, en az dürüstlük; 6. sınıf ders kitabında en fazla duyarlılık, en az tasarruf; 7. sınıf ders kitabında en fazla özgürlük, en az tasarruf değerlerine yer verildiği görülmektedir. Sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan değerlerin hem sınıf hem de öğrenme alanlarına ilişkin dağılımında

¹ Makale yazımı yazar etki oranı: 1.yazar: %50, 2. yazar: %50.

² Bu çalışma 12-14 Eylül 2019 tarihleri arasında Denizli'de düzenlenen II. Uluslararası Eğitimde ve Kültürde Akademik Çalışmalar Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulan aynı başlıklı çalışmanın genişletilmiş şeklidir.

³Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, soguz@kastamonu.edu.tr, Orcid: 0000-0002-0764-1279

⁴ Doktora Öğrencisi, Kastamonu Üniversitesi Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, e-posta: betul_bd_@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-3573-6160

farklılık gösterdiği görülmektedir. Araştırma sonucu doğrultusunda değerler, ders kitaplarında sınıf düzeyi ve öğrenme alanı kapsamında eşit şekilde yer verilebilir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal bilgiler eğitimi, Sosyal bilgiler dersi, Değer, Değer eğitimi, Ders kitabı.

Analysis of Social Studies Textbooks in Terms of Values

Abstract

As of 2018, primary and secondary education curricula were revised and some innovations were made in the curricula. The value that are one of the core elements of the curriculums have been influenced by the innovations that have been made. 2018 social studies course curriculum includes 18 values. Social studies textbooks play an important role in gaining these values. In this study, it was aimed to determine the status of including values in social studies textbooks of 4th, 5th, 6th and 7th grade. The pattern of the research is case study. The research was carried out by document review method. The data is analyzed by descriptive analysis method. The sample of the study consists of social studies textbooks approved by the Ministry of National Education and the Chairman of the Board of Education and decided to use them for the last 5 years. Within the scope of the research, a total of 4 textbooks, including social studies 4, 5, 6 and 7 grade textbooks, were examined. As a result of the research, it was determined that various values were included in each learning area. In the 4th grade textbook, the most solidarity and responsibility, the least justice; in the 5th grade textbook, the most solidarity, the least honesty; in the 6th grade textbook, the most sensitivity, the least savings; in the 7th grade textbook, the most freedom and the least saving values are included. It is seen that the values in social studies textbooks differ in the distribution of both classroom and learning areas. In line with the results of the research, values can be equally included in the textbooks within the scope of class level and learning area.

Keywords: Social studies education, Social studies course, Value, Value education, Textbook.

GİRİŞ

Günümüz çağında, değerlerin anlamını yitirmeye başladığı, önemsenmediği, yozlaştığı veya yok olduğu görülmektedir. Nitekim insan, toplumda yer almak için toplumun değerlerini, inançlarını ve davranış biçimlerini göz önünde bulundurması gerekmektedir (Doğan, 1993). Toplumsal düzenin sağlanmasında, insanlar arasındaki iletişim ve etkileşimin düzenlenmesinde, kararların verilmesinde değerler önem taşımaktadır (Güzel Candan ve Ergen, 2014). Değer, bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü (TDK, 2019); hayatımızın rutin akışında ve karşılaştığımız sorunlarla başa çıkmada eyleme

geçmemizi sağlayan kudret ve güç (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018: 4); toplum tarafından benimsenilerek, yaşatılan ilke ve kurallar (Kılcan, 2013); davranışlara kılavuz olan temel inançlar (Halstead ve Taylor, 2000); birey veya toplum için istenilen amaçlara ulaştıran bir araç (Öncül, 2000) olarak tanımlanmaktadır. Bu nedenle toplum değerlerinin öğretiminde değer eğitimi ön plana çıkmaktadır. Değer eğitimi, insanlara daha karakterli bir hayat sunmayı, insanların hayatından memnun kalmasını ve toplumun iyiliğine katkı sağlamayı hedeflemektedir (Akbaş, 2015).

Değer eğitimi, ilk olarak ailede başlamaktadır. Ardından çevresel faktörlerden de etkilenerek, eğitim kurumlarında pekiştirilmeye ve kazandırılmaya devam etmektedir (İbret, Demirbaş ve Demir, 2018). Okullar, öğrencileri hem akademik hem de ahlaki olarak hayata hazırlayan eğitim kurumudur (Kaur, 2015). Okul, öğrencilere değerlerin aktarılması ve onları toplumsallaştırması bakımından önemlidir. Dolayısıyla okullar, gelecek neslin değerlerini, alışkanlıklarını ve sosyal davranışlarını etkilemektedir (Ekşi, 2013). Öğrencilere kazandırılmak istenilen değerler, okullarda öğretim programları aracılığı ile tüm derslerde yer almaktadır. Bununla birlikte öğretim programlarında yer alan değerler, uygulama boyutunda ders kitaplarında yer verilmektedir. İlgili derse yönelik hazırlanan ders kitapları, değerlerin öğrencilere kazandırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Ders kitabı, eğitim ve öğretim sürecinin olmazsa olmazı ve bu süreçte öğrencilerin en çok kullandığı materyal olmaktadır (Ulusoy, 2015). Teknolojilerin eğitim alanında yer almasıyla birlikte ders kitaplarının öneminin azaldığı düşünülebilir. Ancak modern ve geleneksel toplumlar da ders kitapları, eğitimdeki önemi devam etmektedir (Özkan, 2010). Çünkü ders kitapları toplumun sosyo-ekonomik ve kültürel farklılıklarına bakmaksızın tüm kesimine ulaştırılacağından toplumun geneline etkisi ve katkısının olduğu belirtilmektedir (Ersoy ve Şahin, 2012, s.1537). Ayrıca ders kitapları öğretene ve öğrenene için ana kaynak özelliği taşımaktadır.

Ders kitaplarının temel kaynağı olan öğretim programlarında, öğrencilere kazandırılması hedeflenen kazanım, beceri ve değerler yer almaktadır. Bunlardan değerler eğitimi, hayat bilgisi, din kültürü ve ahlak bilgisi, fen bilimleri gibi derslerin öğretim programlarında ve ders konuları içerisinde yer verilerek, öğrencilere aktarılmaktadır (Aydın ve Akyol Gürler, 2012; Yazıcı, 2006). Bu dersler dışında ilk ve ortaokullarda verilen sosyal bilgiler dersi, öğrencilere milli ve evrensel değerleri kazandırmada ve öğrencilerde dünya görüşleri oluşturmada etkili olduğu söylenmektedir (Evin ve Kafadar, 2004). Sosyal bilgiler dersi, toplum içerikli bir ders olması ve değerleri kazandırması açısından önemli bir yere sahiptir (Kan, 2010).

Değerler, öğrencilere istendik olarak kazandırılabilceği gibi örtük olarak da kazandırılabilir. Bu çerçevede 2004-2005 öğretim programlarında yapılan değişiklikler sonucunda öğretim programlarının içeriğinde değerler eğitimi yönelik çalışmalar yapılarak, değerler ile ilgili konulara yer verilmiştir (Koçoğlu, Ersoy ve Atık, 2016). 2005 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda değerler önemli bir konuma gelerek, farklı yaklaşımlar ile öğrencilere kazandırılması hedefleyen önemli bir ders olmuştur (Kılcan, 2016).

2018 yılında güncellenen sosyal bilgiler dersi öğretim programında temel değerler revize edilerek yer verilmektedir. Bu değerler; “Adalet, aile birliğine önem verme, bağımsızlık, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, estetik, eşitlik, özgürlük, saygı, sevgi, sorumluluk, tasarruf, vatanseverlik, yardımseverlik” (MEB, 2018) olmak üzere ulusal ve evrensel değerleri içeren toplam 18 değerdir. Programda, öğrenme alanları işlenirken belirlenen başlıca değerlerin öğrenciler tarafından edinilmesi hedeflenmektedir. Tablo 1’de öğrenme alanlarına yönelik kazandırılması amaçlanan başlıca değerlerin sınıflara göre dağılımı verilmektedir (MEB, 2018).

Tablo 1

Öğrenme Alanlarına İlişkin Kazandırılması Amaçlanan Başlıca Değerlerin Sınıflara Göre Dağılımı

Öğrenme alanları	4.sınıf	5.sınıf	6.sınıf	7.sınıf
Birey ve Toplum	Saygı Sorumluluk	Bilimsellik Aile birliğine önem verme Sorumluluk	Dayanışma Yardımseverlik	Özgürlük Sorumluluk
Kültür ve Miras	Aile birliğine önem verme Kültürel mirasa duyarlılık Vatanseverlik	Estetik Kültürel mirasa duyarlılık	Kültürel mirasa duyarlılık	Kültürel mirasa duyarlılık Estetik
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	Doğal çevreye duyarlılık	Doğal çevreye duyarlılık Dayanışma	Doğal çevreye duyarlılık Vatanseverlik	Özgürlük
Bilim, Teknoloji ve Toplum	Bilimsellik Doğal çevreye duyarlılık	Dürüstlük, Çalışkanlık Bilim etiği	Bilimsellik Vatanseverlik	Bilimsellik Özgürlük
Üretim, Dağıtım ve Tüketim	Sorumluluk Tasarruf	Sorumluluk	Doğal çevreye karşı duyarlılık Sorumluluk	Dayanışma, Dürüstlük Çalışkanlık
Etkin Vatandaşlık	Bağımsızlık Sorumluluk	Özgürlük Bağımsızlık	Eşitlik	Barış
Küresel Bağlantılar	Kültürel mirasa duyarlılık Saygı	Kültürel mirasa duyarlılık	Kültürel mirasa duyarlılık	Barış Saygı

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Değerler Açısından İncelenmesi

Tablo 1 incelendiğinde öğrenme alanlarında programda yer alan başlıca değerlerin öğrenciler tarafından edinilmesi amaçlanmaktadır. Bu değerlerden en çok “kültürel mirasa duyarlılık” değerinin vurgulandığı görülmektedir.

İyi insan ve iyi vatandaş kimliğine sahip bireyler yetişmesi için sosyal bilgiler dersinde yer alan değerlerin içselleştirmesi gerekmektedir. Bu kapsamda ders kitapları, öğretim programlarında yer alan değerlerin kazandırılmasında önemli olduğu söylenebilir. Nitekim ders kitapları, değerler eğitiminde kaynak olarak kullanılabilecek önemli materyallerden olup, kitaplarda yer alan metinler, şiirler, görseller vb. birçok değeri barındırmaktadır (Kurtdeğede Fidan ve Gedik, 2019). Bu açıdan sosyal bilgiler dersinde, öğretmenlerin ve öğrencilerin temel kaynak olarak kullandıkları ders kitaplarında değerlerin ne derece yansıtıldığı önem taşımaktadır (Kuş, Merey ve Karatekin, 2013).

Alan yazında sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan değerlerin ders kitaplarında yer verilme açısından incelenmesine yönelik çalışmalara ulaşılmıştır. Bu çalışmalar, sosyal bilgiler programı ve ders kitaplarındaki ulusal ve evrensel değerlerin incelenmesi (Evin ve Kafadar, 2004; Mindivanlı ve Aktaş, 2011); 5. ve 8. sınıf ders kitaplarının himayeci değerler açısından incelemesi (Özkan, 2010); sosyal bilgiler programında yer alan değerlerin ders kitaplarına yansıma düzeyleri (Topkaya, 2011); sosyal bilgiler ders kitaplarının değerler eğitimi yaklaşımları açısından incelenmesi (Ersoy ve Şahin, 2012); 4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında değerlere yer verilme durumunun belirlenmesi (Kuş, Merey ve Karatekin, 2013); 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan metinlerin içerdikleri değerlerin belirlenmesi (Aktan ve Padem, 2013); Türkiye ve Mısır sosyal bilgiler ders kitaplarında milliyetçi değerlerin analizi (Osmanoğlu, 2013); 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan metinlerin içerdikleri değerlerin belirlemesi (Akyol, 2015); 5. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programı ve ders kitaplarında yer alan milli ve evrensel değerlerin analizi (Karacan, 2018) çerçevesinde hazırlandığı görülmektedir.

Yapılan çalışmaların yanı sıra bu araştırma, ilkökul ve ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında değerlerin yer alma durumunun tespiti açısından önem taşımaktadır. Böylece tüm sınıf seviyelerinde okutulan sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan değerleri bütüncül açıdan değerlendirme ve karşılaştırma imkânı sunmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı sosyal bilgiler ders kitaplarında (4. 5. 6. ve 7. sınıf) değerlerin yer alma durumunu belirlemektir. Bu amaç çerçevesinde “Sosyal bilgiler ders kitaplarında değerlere ne oranda yer verilmektedir?” sorusu

araştırmanın problem sorusunu oluşturmaktadır. Araştırmada sosyal bilgiler ders kitapları ile ilişkili genel amaç doğrultusunda şu sorulara cevap aranmıştır:

1. Sosyal bilgiler 4. sınıf ders kitabında değerler nasıl bir dağılım göstermektedir?
2. Sosyal bilgiler 5. sınıf ders kitabında değerler nasıl bir dağılım göstermektedir?
3. Sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabında değerler nasıl bir dağılım göstermektedir?
4. Sosyal bilgiler 7. sınıf ders kitabında değerler nasıl bir dağılım göstermektedir?

YÖNTEM

Çalışma amacına uygun olarak, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması ile desenlenmiştir. Durum çalışması katılımcı gözlemleri, derinlemesine gözlemler ve doküman toplama ile ulaşılan ve analiz edilen verilerin derinlemesine ve boylamsal olarak incelenmesidir (Glesne, 2013). Bu çalışmada, sosyal bilgiler ders kitaplarında değerler nasıl bir dağılım gösterdiğini betimlemek amacıyla doküman incelemesi yapılmıştır. Doküman incelemesi, araştırmalarda ana veri toplama yöntemine ilave bir veri kaynağı olabileceği gibi tek başına tüm veriyi oluşturan yazılı bilgi kaynaklarıdır (Mertkan, 2015). Çalışmada doküman olarak sosyal bilgiler ders kitapları kullanılmıştır.

Araştırmanın Örneklemi

Araştırmanın örneklemi, amaçlı örneklem yöntemlerinden ölçüt örnekleme ile belirlenmiştir. Ölçüt örnekleme, daha önceden belirlenmiş olan ölçütleri karşılayan durumların derinlemesine çalışılmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Çalışmanın örneklemi için seçilen ölçüt “son 5 yıl süre kullanma kararı verilen sosyal bilgiler ders kitapları” olarak belirlenmiştir. Bogdan ve Biklen’e (1998) göre eğitim odaklı araştırmalarda ders kitapları veri kaynağı olarak kullanılabilir (Akt. Kurtde Fidan ve Gedik, 2019). Bu kapsamda Milli Eğitim Bakanlığı ve Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından onaylanan dört sosyal bilgiler ders kitabı araştırmanın veri kaynağını oluşturmaktadır. Araştırmada kullanılan kitaplar hakkında aşağıda bilgi verilmiştir:

1. Tüysüz, S. (2018). İlkokul sosyal bilgiler ders kitabı 4. Ankara: Tuna Yayıncılık.
2. Şahin, E. (2018). Ortaokul ve İmam hatip ortaokulu sosyal bilgiler ders kitabı 5. Ankara: Anadol Yayıncılık.

3.Yılmaz, F. G. , Bayraktar, H. , Özden, M. K. , Akpınar, M. ve Evin, Ö. (2018). Ortaokul ve İmam hatip ortaokulu sosyal bilgiler ders kitabı 6. Ankara: MEB Kitapları.

4.Gültekin, G. , Akpınar, M. Nohutçu, M. , Özerdoğan, P. ve Aygün, S. (2018). Ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler ders kitabı 7. Ankara: MEB Kitapları.

Veri Analizi

Araştırma kapsamında ele alınan ders kitaplarından elde edilen veriler betimsel analiz ile çözümlenmiştir. Betimsel analiz, araştırma örneklemini kapsamında toplanan verilerin önceden belirlenen temalar çerçevesinde sistematik ve net bir şekilde betimlenerek açıklanmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Yıldırım ve Şimşek'e (2016) göre, betimsel analiz dört basamakta gerçekleşmektedir. Bu basamaklar esas alınarak çalışma şu şekilde gerçekleştirilmiştir:

1. Betimsel analiz için bir çerçeve oluşturma: Bu basamakta, sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan toplam 18 değer “adalet, aile birliğine önem verme, bağımsızlık, barış, bilimsellik, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, estetik, eşitlik, özgürlük, saygı, sevgi, sorumluluk, tasarruf, vatanseverlik, yardımseverlik” tematik çerçeve olarak belirlenmiştir.

2. Tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi: Bu basamakta ilk olarak, belirlenen ders kitapları Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın internet sitesinden pdf formatında indirilmiştir. Sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan 18 değer kapsamında ders kitapları ayrı ayrı okunarak, incelenmiştir. Sınıf bazında incelenen ders kitabı ve bu kitapta bulunan değerler, araştırmacılar tarafından çetele tutularak, görüş birliği sağlanmıştır. Ardından bilgisayar ortamına aktarılmıştır.

3. Bulguların tanımlanması: Bir değere karşılık gelen her bir cümle, o değer frekansını ortaya koyacak şekilde bulgular tanımlanmıştır. Ders kitaplarında yer alan değerlerin frekansları belirlenerek, tablolar şeklinde sunulmuştur. Elde edilen veriler doğrultusunda, her bir değere ilişkin kitaplardan doğrudan alıntılar yapılmıştır.

4. Bulguların yorumlanması: Araştırma verilerine ilişkin verilen tablolar altında bulgular yorumlanarak, açıklanmıştır.

Verilerin Geçerliği ve Güvenirliği

Verilerin geçerliği ve güvenirliliğini sağlamak için sosyal bilgiler eğitimi ve Türkçe eğitimi uzmanından görüş alınarak, veriler değerlendirilmiştir. Ayrıca elde edilen bulgu ve sonuçların gerçeği yansıtması amacıyla ders kitaplarından doğrudan alıntılar yapılarak, bulgular desteklenmeye çalışılmıştır.

BULGULAR ve YORUM

Araştırmanın bu bölümünde elde edilen bulgular, çalışmada cevap aranan sorular çerçevesinde ilgili tablolarda yer verilerek, yorumlanmaktadır.

Sosyal Bilgiler 4. Sınıf Ders Kitabında Değerlerin Dağılımı

Sosyal bilgiler 4. sınıf ders kitabında yer alan değerler ile ilgili veriler Tablo 2’de yer verilmektedir.

Tablo 2

Sosyal Bilgiler 4. Sınıf Ders Kitabında Yer Alan Değerlerin Dağılımı

Öğrenme Alanları Değerler	Birey ve Toplum	Kültür ve Miras	İnsanlar, Yerler ve Çevreler	Bilim, Teknoloji ve Toplum	Üretim, Dağıtım ve Tüketim	Etkin Vatandaşlık	Küresel Bağlantılar	Toplam
Adalet	-	-	-	-	1	-	-	1
Aile birliğine önem verme	-	4	2	-	1	2	-	9
Bağımsızlık	-	6	-	-	-	11	2	8
Barış	-	1	-	1	-	1	2	5
Bilimsellik	-	1	-	2	-	1	-	4
Çalışkanlık	2	3	3	-	-	2	-	11
Dayanışma	3	5	3	1	2	5	10	29
Duyarlılık	2	2	5	1	2	-	14	26
Dürüstlük	-	1	-	-	-	-	1	2
Estetik	-	2	-	-	-	-	-	2
Eşitlik	4	3	-	-	-	3	-	10
Özgürlük	-	2	-	-	-	12	-	14
Saygı	7	3	-	-	-	3	7	20
Sevgi	4	2	1	1	-	3	6	17
Sorumluluk	4	-	-	-	8	16	1	29
Tasarruf	-	-	-	-	10	-	-	10
Vatanseverlik	1	13	1	-	1	6	2	24
Yardımseverlik	4	1	2	-	2	3	5	17
Toplam	31	49	17	6	27	68	50	248

Tablo 2 incelendiğinde sosyal bilgiler 4. sınıf ders kitabında yer alan öğrenme alanlarından “Birey ve Toplum” öğrenme alanında saygı; “Kültür ve Miras” öğrenme alanında vatanseverlik; “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanında duyarlılık; “Bilim, Teknoloji ve Toplum” öğrenme alanında bilimsellik; “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” öğrenme alanında tasarruf; “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanında sorumluluk; “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanında duyarlılık değerlerinin en fazla yer aldığı görülmektedir. 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında genel olarak en fazla dayanışma ve sorumluluk; en az adalet değerlerinin yer aldığı görülmektedir. Adalet değerinin 4. sınıf düzeyinde az yer almasında, bu sınıfta okutulmakta olan İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi dersi kapsamında derinlemesine bir şekilde verilmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Ders kitabında yer alan değerlere ilişkin bulgu örnekleri aşağıda yer verilmektedir.

Adalet: “Böyle durumlarda üretici firma, dürüst ve adil olma ilkesi gereği ürünü ya tamir eder ya da yenisiyle değiştirir.” (s.136).

Aile birliğine önem verme: “Aile birliğini ve akrabalık bağlarını devam ettirebilmek için ailemizin geçmişini bilmemiz gerekir.” (s.34)- “Kahvaltıdan sonra da komşularımız ve akrabalarımızla bayramlaşırız.” (s.43)- “...Böylece bir dev ailesinin mutsuzluğu üzerine, binlerce aileyi birbirine bağlayan bir geçit kuruluvermiş.” (s.81).

Bağımsızlık: “... Bu durum karşısında bir tek karar vardı. O da ulus egemenliğine dayanan, tam bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak.” (s.167)- “Mustafa Kemal’e göre özgürlüğe kavuşabilmenin yolu bağımsızlıktan geçiyordu.” (s.169).

Barış: “Bu nedenle bizim kültürümüzde bayram denildiğinde akla en çok dargınların barışması gelir.” (s.43)- “Medresede dinî bilimlerle birlikte fen bilimlerinin de okutulduğunu öğrendik.” (s.42).

Bilimsellik: “Öncelikle ahlaklı, millî değerlerine ve bilime önem veren, cumhuriyeti savunan ve koruyan bir nesil olmalıyız.” (s.169).

Çalışkanlık: “İnançlı ve azimli çalışmalarının sonunda zafere ulaşarak ülkemize büyük bir sevinç ve gurur yaşattılar.” (s.30)- “Çalışkan serçeler yuvanın yapımını birkaç günde tamamladı.” (s.71)- “Edison defalarca başarısızlığa uğramasına rağmen denemelerinden vazgeçmedi.” (s.104).

Dayanışma: “Sevinçlerini ve üzüntülerini paylaşarak kader ortaklığı yaparlar.” (s.38)-“Sivas Kongresi’nde ise millî cemiyetleri tek çatı altında toplayarak birlik ve beraberliği sağladı.” (s.50).

Duyarlılık: “Kültürel mirasımıza karşı duyarlı olmamız gerektiğini bir kez daha düşünerek medreseden ayrıldık.” (s.42)- “Böylece doğadaki varlıklara ve doğal çevreye duyarlı olmamız gerektiğini daha iyi anladım.” (s.72)- “Sel baskınlarını önlemek için özellikle doğal çevreye duyarlı olunmalıdır.” (s.84).

Dürüstlük: “Çocuklarda en çok göze çarpan şey dürüstlük, doğru sözlülüktü.” (s.51)-“İnsanlar dürüstlüğe aykırı bu hareketleriyle başka insanların hayatlarını tehlikeye atıyorlar.” (s.117).

Estetik: “Ceviz ağacından yapılmış, üzeri oymalarla süslenmiş bu sandığa annem çok önem verir.” (s.39)- “Oya gibi işlenmiş bu süslemelerde en çok üzüm salkımı, güvercin, lale ve karanfil motifleri kullanılmıştır.” (s.41).

Eşitlik: “Önemli çocuk haklarından biri de eşitliktir.” (s.156)-“Yeni uygulamada renk ayrımı yapılmadan kadın erkek bütün Türk vatandaşları turkuaz renkli kimlik kartlarını kullanacak.” (s.14).

Özgürlük: “Çocuk hakları deyince aklıma, düşüncelerimi özgürce söyleyebilmem geliyor.” (s.154)- “...Çünkü biz özgür olmalıydık. Kendi kararlarımızı kendimiz vermeli ve seçtiğimiz vekiller eliyle yine kendimiz uygulamalıydık.” (s.169).

Saygı: “Sağlıklı insan ilişkileri ancak farklılıklara saygıyla kurulabilir.” (s.28)- “...Bu durum, kültürümüzde komşuluk hakkına ne kadar saygı gösterildiğinin bir kanıtıdır.” (s.41).

Sevgi: “Vatanınıza ve milletinize olan sevginizi pekiştirecek..”(s.10)-“Hayvanları, özellikle köpekleri seviyorum.” (s.20)- “Onları tanıdıktan sonra kuşlara ve doğaya olan sevgimin daha da arttığını hissettim.” (s.72).

Sorumluluk: “Bu konuda kendimi sorumlu hissediyor ve sokak hayvanlarının sorunlarına yönelik çözüm önerileri üretmeye çalışıyorum.” (s.20)- “..Ayrıca toplumsal bir varlık olan insanın hak, ödev ve sorumluluklarının neler olduğunu belirtir.” (s.10)- “Alışverişlerden sonra fiş veya fatura almak bir vatandaşlık görevidir.” (s.136)- “Sorumluluk duygusuyla hareket ederek zorunlu ihtiyaçlarımıza öncelik vermeli, ihtiyacımız olmayan şeyleri satın almamalıyız.” (s.141)- “Sözlerinin ve eylemlerinin sorumluluğunu alan bireyler hayatın her alanında sorumluluk duygusuyla hareket ederler.” (s.162).

Tasarruf: “Bu nedenle babam gelirimizin tamamını harcamayıp bir kısmını ürün kıtlığı yaşandığında kullanmak üzere biriktirir.” (s.128)- “Ayrıca aile bütçemizde açık oluşturacak şekilde aşırı ve gereksiz harcamalardan kaçınmalıyız.” (s.133)- “Bu nedenle tutumlu olmalı, gereksiz yere para

harcamamaya dikkat etmeliyiz.” (s.138)- “Elektrik tasarrufu ailedeki herkesi ilgilendiren bir konudur.” (s.140).

Vatanseverlik: “Güney Cephesi’ndeki millî kahramanlarımızdan biri de Maraş’ta düşmana ilk kurşunu atarak kurtuluş mücadelesini başlatan Sütçü İmam’dır.” (s.53)- “Şahin Bey, Antep savunması sırasında canını bu vatan uğruna feda eden kahramanlarımızdan biridir.” (s.54)- “Annesi top mermileri ıslanmasın ve o donmasın diye kendisini feda etmişti.” (s.57)- “Üzerinde “Türk Malı” veya “Made in Turkey” (Türkiye’de Üretilmiştir.) yazıları bulunan ürünleri alarak ülkemiz ekonomisine katkıda bulunmalıyız.” (s.135)

Yardımseverlik: “...Bu nedenle onlara elimizden geldiğince yardımcı olmamız gerektiğini düşünüyorum.” (s.26)- “Yardım kuruluşlarının dağıtacağı yardım malzemelerinden ihtiyacınız kadarını alınız. O malzemelere başka insanların da ihtiyaç duyduğunu unutmayınız.” (s.89).

Sosyal Bilgiler 5. Sınıf Ders Kitabında Değerlerin Dağılımı

Sosyal bilgiler 5. sınıf ders kitabında yer alan değerler ile ilgili veriler Tablo 3’te yer verilmektedir.

Tablo 3 incelendiğinde sosyal bilgiler 5. sınıf ders kitabında yer alan öğrenme alanlarından “Birey ve Toplum” öğrenme alanında sorumluluk; “Kültür ve Miras” öğrenme alanında duyarlılık; “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanında dayanışma ve duyarlılık; “Bilim, Teknoloji ve Toplum” öğrenme alanında bilimsellik ve dayanışma; “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” öğrenme alanında dayanışma; “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanında özgürlük; “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanında duyarlılık değerlerinin en fazla yer aldığı görülmektedir. 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında genel olarak en fazla dayanışma ve duyarlılık; en az dürüstlük değerleri yer aldığı görülmektedir. Ders kitabında yer alan değerlere ilişkin bulgu örnekleri aşağıda yer verilmektedir.

Adalet: “Bu tür toplumlarda adalet ve eşitlik insanlar arasında daha kolay sağlanır.” (s.170)- “Mahkemeler adalet ihtiyacımızı karşılayan kurumdur.” (s.156).

Aile birliğine önem verme: “Ailemiz bizi hayata hazırlar. Birey olarak toplumun bir parçası olmayı öğretir.” (s.19)- “Bayramlarda ve özel günlerde akrabalarımızla bir arada oluruz.” (s.20).

Bağımsızlık: “Bu sayede milletimiz bağımsız ve hür bir şekilde yaşamını sürdürebilmektedir.” (s.172)- “Sosyal Bilgiler dersi, Türk milletine ait

bağımsızlık ve egemenlik unsurlarının neler olduğunu öğrenmemizi sağlar.” (s.11).

Tablo 3

Sosyal Bilgiler 5. Sınıf Ders Kitabında Yer Alan Değerlerin Dağılımı

Öğrenme Alanları	Birey ve Toplum	Kültür ve Miras	İnsanlar, Yerler ve Çevreler	Bilim, Teknoloji ve Toplum	Üretim, Dağıtım ve Tüketim	Etkin Vatandaşlık	Küresel Bağlantılar	Toplam
Değerler								
Adalet	-	-	-	-	-	3	-	3
Aile birliğine önem verme	8	3	-	1	1	1	-	14
Bağımsızlık	1	-	-	-	-	6	-	7
Barış	-	2	-	-	-	-	2	4
Bilimsellik	1	1	-	6	-	-	-	8
Çalışkanlık	-	-	-	2	-	-	-	2
Dayanışma	3	6	3	6	6	5	-	29
Duyarlılık	1	11	3	3	2	-	7	27
Dürüstlük	-	1	-	-	-	-	-	1
Estetik	-	2	-	-	-	1	1	4
Eşitlik	-	1	-	-	-	4	1	6
Özgürlük	3	-	-	-	-	11	-	14
Saygı	2	3	-	-	-	2	1	8
Sevgi	2	3	-	2	-	-	2	9
Sorumluluk	10	2	1	1	1	6	1	22
Tasarruf	1	-	-	-	-	1	-	2
Vatanseverlik	2	2	-	-	-	8	-	12
Yardıms severlik	4	-	-	1	3	2	-	10
Toplam	38	37	7	22	13	50	15	182

Barış: “Gelenek ve görenekler toplumda birlik ve beraberliğin; huzur ve barış ortamının oluşmasında, sürdürülebilmesinde de etkilidir.” (s.47)- “Birbirine dargın insanlar barışır.” (s.50).

Bilimsellik: “Bilim insanları bilimsel yöntemler kullanarak araştırmalar yapar, araştırma sonuçlarını başka insanlarla paylaşır.” (s.106).

Çalışkanlık: “Onun için bilimde başarılı olmanın yolu çok çalışmak ve çok okumaktan geçiyordu.” (s.108)- “Bilim insanları yaptıkları çalışmalarını bilimsel düşünme sayesinde ortaya koymuşlardır.” (s.109)

Dayanışma: “Kültürel unsurlar insanların kaynaşması, dayanışması, birlik ve beraberlik içinde yaşaması açısından önemlidir.” (s.53)- “Çalışanlar arasında yardımlaşma ve dayanışma, birlik ve beraberlik duygusu vardır.” (s.160).

Duyarlılık: “...doğal ve kültürel alanları ile Kapadokya'nın eşsiz bir bölge olduğunu belirtti.” (s.189)- “Binlerce yıllık geçmişe sahip olması ve birçok medeniyete ev sahipliği yapması nedeniyle ülkemizde kültürel özellikler çeşitlilik göstermektedir.” (s.45), “Sosyal Bilgiler dersi sayesinde; teknolojik ürünleri kendime, başkalarına ve doğaya zarar vermeden kullanmayı öğrendim.” (s.10).

Dürüstlük: “...mesleğimi dürüstlük ve onurla yapacağıma namusum ve şerefim üzerine yemin ederim.” (s.37)

Estetik: “Safranbolu Evleri'nin tavanında ahşap oymacılığı sanatının incelikleri görülür.” (s.41)- “Yapımında kullanılan kıvılcık andezit taşı kiliseye ayrı bir güzellik katmaktadır.”(s.44).

Eşitlik: “Eğitimde kadın, erkek herkese fırsat ve imkân eşitliği vardır.” (s.154)- “Bu tür toplumlarda adalet ve eşitlik insanlar arasında daha kolay sağlanır.” (s.170).

Özgürlük: “İnsanların kişiliğini geliştiren ve başkalarının haklarını ihlâl etmeden özgürce yaşamasını sağlayan temel özgürlükler vardır.” (s.168)- “Başkalarının temel haklarını kısıtlayan veya özgürlük alanlarını sınırlandıran kişiler suç işler.” (s.169).

Saygı: “Ülkemize gelen yabancı turistlere ön yargılı davranmamalı, onlara saygılı olmalıyız.” (s.190)- “Öğretmenim yaptığım çalışmada emeğe saygı gösterip bilimsel etiğe uygun davranış sergilediğim için bana teşekkür etti.” (s.112).

Sevgi: “Yunus Emre'nin öğretilerinde insan ve Allah sevgisi ön plandadır.” (s.193)- “Birlik ve beraberliğimiz, sevgi ve saygı duyguları bayramlarda güçlenir.” (s.50).

Sorumluluk: “Sosyal Bilgiler dersi, ülkemize karşı görev ve sorumluluklarımızın neler olduğunu öğrenmemizi sağlar.” (s.12)- “Sosyal sorumluluk projeleri toplumsal sorunların çözümü için geliştirilir.” (s.143).

Tasarruf: “İhtiyaçlarım için yaptığım harcamalardan kalan kısmı kumbarama atarak birikim yapıyorum.” (s.10).

Vatanseverlik: “İnançlarımız, ortak değerlerimiz, bayrak ve vatan sevgimiz, bayramlarımız; kültürümüzü zenginleştirmekte ve millî birliğimizi

güçlendirmektedir.” (s.50)- “Bayrağımız rengini bu vatan için şehit olan vatandaşlarımızın kanlarından almıştır.” (s.173).

Yardımseverlik: “...Daha sonra eşyalarını eve yerleştirirken öğretmenimize ailece yardımcı olduk.” (s.15)- “İnsanlar toplumun çeşitli sorunlarını çözmek ve birtakım ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bir araya gelerek bazı sosyal kuruluşlar oluştururlar.” (s.159).

Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Ders Kitabında Değerlerin Dağılımı

Sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabında yer alan değerler ile ilgili veriler Tablo 4’te yer verilmektedir.

Tablo 4

Sosyal Bilgiler 6. Sınıf Ders Kitabında Yer Alan Değerlerin Dağılımı

Öğrenme Alanları Değerler	Birey ve Toplum	Kültür ve Miras	İnsanlar, Yerler ve Çevreler	Bilim, Teknoloji ve Toplum	Üretim, Dağıtım ve Tüketim	Etkin Vatandaşlık	Küresel Bağlantılar	Toplam
Adalet	5	11	-	2	1	7	-	26
Aile birliğine önem verme	6	1	-	-	-	-	-	7
Bağımsızlık	-	2	-	-	-	2	1	5
Barış	-	3	-	-	-	1	8	12
Bilimsellik	-	3	-	9	-	-	-	12
Çalışkanlık	3	-	-	-	3	-	-	6
Dayanışma	10	3	-	-	-	2	2	17
Duyarlılık	2	4	1	1	14	-	6	28
Dürüstlük	2	2	-	2	1	-	-	8
Estetik	2	2	-	-	-	-	-	4
Eşitlik	3	8	-	-	-	3	-	14
Özgürlük	4	2	-	-	-	5	-	11
Saygı	5	1	-	-	-	6	-	12
Sevgi	4	-	-	1	4	-	1	10
Sorumluluk	5	1	-	1	7	6	-	20
Tasarruf	-	-	-	-	2	-	-	2
Vatanseverlik	3	-	-	1	8	7	-	19
Yardımseverlik	10	7	-	-	1	-	1	19
Toplam	64	50	1	17	41	39	19	231

Tablo 4 incelendiğinde sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabında yer alan öğrenme alanlarından “Birey ve Toplum” öğrenme alanında dayanışma; “Kültür ve Miras”

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Değerler Açısından İncelenmesi

öğrenme alanında adalet; “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanında duyarlılık; “Bilim, Teknoloji ve Toplum” öğrenme alanında bilimsellik; “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” öğrenme alanında duyarlılık; “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanında adalet ve vatanseverlik; “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanında barış değerlerinin en fazla yer aldığı görülmektedir. 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında genel olarak en fazla adalet ve duyarlılık; en az tasarruf değerleri yer aldığı görülmektedir. Ders kitabında yer alan değerlere ilişkin bulgu örnekleri aşağıda yer verilmektedir.

Adalet: “Hz. Peygamberin sohbetine katılıp ona inanan sahâbe adı verilen kişilerin Müslüman olmalarında yeni dinin zulme, adaletsizliğe, haksızlığa ve akla gelebilecek her türlü kötülüğe karşı durması etkili oldu.” (s.54)- “Fethettiği yerlerdeki halka adaletle davranması Müslüman olmayan halkın da devlete bağlılığını artırdı.” (s.75)- “İnsanların haklarını savunabilmeleri için adalet anlayışının da gelişmiş olması gereklidir.” (s.205).

Aile birliğine önem verme: “Sevinçlerimizin ve üzüntülerimizin paylaşıldığı ilk yer olan ailemiz hayatımız boyunca yer alacağımız gruplar içinde en önemlisidir.” (s.13)- “Günümüzde aile, komşu, arkadaşlık ve akrabalık gibi değerlere verilen önem gittikçe azalmaktadır.” (s.24).

Bağımsızlık: “Bağımsızlığına son derece düşkün olan Türkler, İslam öncesi dönemde cihan hâkimiyeti düşüncesine sahip idi.” (s.65)- “Özgürce yaşamaya alışkın olan Türkler, gittikleri her yerde bağımsız bir devlet kurmayı kendilerine ilke edindi.” (s.75).

Barış: “Müslüman ve Yahudi topluluklar barış içerisinde yaşayacaklardır.” (s.55)- “Sultan Alparslan, savaştan önce barış teklifinde bulunmak için imparatora elçiler gönderir.” (s.72)- “Türkiye, Mustafa Kemal Atatürk döneminde komşularıyla olan ilişkilerinde barışçı çözüm yolları önermiş ve bunun için büyük gayret sarf etmiştir.” (s.221).

Bilimsellik: “Atatürk, bilim ve teknolojinin toplumsal gelişim için gerekli ve önemli olduğunu vurgulamıştır.” (s.127)- “Akılcılığın zorunlu sonucu bilimselliktir. Bilimler, akıl yolu ile yapılan zihinsel çalışmalardan çıkar. Akıl ve bilim her türlü gelişmenin kaynağıdır.” (s.129)- “Hayal gücü, bilimsel araştırma sürecinin her basamağında önemlidir.” (s.133).

Çalışkanlık: “Çok tertipli, azimli ve çalışkandı.” (s.22)- “Akkaya azmi ve çalışkanlığıyla çevresindekilerin ve tüm Türkiye’nin takdirini topladı.” (s.25).

Dayanışma: “Sevinçte ve kederde bir olmak, birlikte olmak iri ve diri olmayı sağlar.” (s.17)- “Ön yargıların azalması; toplumsal uyumun, birlik ve beraberliğin kuvvetlenmesini sağlayacaktır.” (s.22).

Duyarlılık: “Halı dokumacılığı, Türklerin dünya medeniyetine bir armağanı olarak kabul edilmiştir.” (s.42)- “Göbeklitepe, tarihte bilinen en eski ve en büyük ibadet merkezidir.” (s.125).

Dürüstlük: “Ayrıca Türkistan’a gelen Müslüman tüccarların dürüstlükleri ile örnek oluşturmaları Türklerin İslamiyet’e olan ilgisini arttırmıştır.” (s.63)- “Toplum polislerin dürüst, fedakâr ve tarafsız olmalarını bekler.” (s.15).

Estetik: “Oynadığı rolün gereklerini sanatçı ustalığı ile yerine getiriyor.” (s.12)- “Teknik ve estetiğin yaşam koşulları ile bir araya geldiği eşsiz bir eserdir.” (s.42).

Eşitlik: “Törenin değişmeyen hükümleri adalet, iyilik ve eşitlik.” (s.43)- “Eşitlik ve adalete önem verildi.” (s.59)- “Arap’ın Arap olmayana, Arap olmayanın Arap’a, beyazın siyaha, siyahın da beyaza hiçbir üstünlüğü yoktur.” (s.56).

Özgürlük: “Kendimize ait bir vatanımız olsun. Özgürce yaşayalım.” (s.70)- “Hak ve özgürlüklerin korunduğu ve yaşatıldığı ülkelerde, yaşam kalitesi oldukça yüksektir.” (s.12).

Saygı: “Birbirini tanımayan, empati kuramayan, farklılıklara saygı duymayan bireylerde başkalarına karşı ön yargılar oluşmaktadır.” (s.24)- “Trafikte saygı, hayatımıza saygı, kendimize saygı konusunu medya ile destekleyerek hayatımızın bir parçası hâline getirebiliriz.” (s.198).

Sevgi: “Toprağın hayatımızdaki yerini türkülerine yansıtan Âşık Veysel, vasiyetinde de bizlere adeta tabiat sevgisi dersi vermiştir.” (s.148)- “Sanat eserlerinin ve sanatçının korunması, değerlendirilmesi, desteklenmesi ve sanat sevgisinin yayılması için gereken tedbirleri alır.” (s.142).

Sorumluluk: “Bizim de devlete karşı sorumluluklarımız vardır. Bu sorumluluklardan birisi de vergi sorumluluğudur.” (s.174)- “Bunlar özgür irademizle katıldığımız grupların bize yüklediği rollerdir.” (s.12).

Tasarruf: “Nitelikli insanlar tasarruflu kişilerdir. Zamanı, kaynakları ve emeği israf etmezler.” (s.176)

Vatanseverlik: “Birliğimizin gücünü bu değerler yanında milletimize ve bayrağımıza bağlılıktan aldık.” (s.17).

Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Değerler Açısından İncelenmesi

Yardımsızlık: “Ancak Anayasa’ya göre Başkomutan olan Cumhurbaşkanı’nın çağrısına uyan halk egemenliğine, bağımsızlığına, vatanına, bayrağına sahip çıkarak sokaklara döküldü.” (s.203)- “Sadece bayramlarda değil cenaze merasimlerinde ve düğünlerde birlikte hareket eder, birbirimizin yardımına koşardık.” (s.17).

Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Ders Kitabında Değerlerin Dağılımı

Sosyal bilgiler 7. sınıf ders kitabında yer alan değerler ile ilgili veriler Tablo 5’te yer verilmektedir.

Tablo 5

Sosyal Bilgiler 7. Sınıf Ders Kitabında Yer Alan Değerlerin Dağılımı

Öğrenme Alanları	Birey ve Toplum	Kültür ve Miras	İnsanlar, Yerler ve Çevreler	Bilim, Teknoloji ve Toplum	Üretim, Dağıtım ve Tüketim	Etkin Vatandaşlık	Küresel Bağlantılar	Toplam
Değerler								
Adalet	1	8	-	1	-	9	4	23
Aile birliğine önem verme	2	2	-	-	-	-	-	4
Bağımsızlık	-	1	-	1	-	3	-	5
Barış	-	2	-	1	-	1	8	12
Bilimsellik	-	3	-	21	-	-	-	24
Çalışkanlık	-	1	1	1	-	1	2	6
Dayanışma	-	3	-	-	4	7	5	19
Duyarlılık	1	6	1	2	4	-	2	16
Dürüstlük	4	2	-	1	-	-	-	7
Estetik	-	3	-	1	-	-	-	4
Eşitlik	1	5	-	1	2	7	-	16
Özgürlük	8	6	5	1	1	7	1	29
Saygı	5	1	-	-	1	6	3	16
Sevgi	1	2	-	-	1	-	-	4
Sorumluluk	5	-	-	-	1	2	-	8
Tasarruf	-	-	-	-	-	-	-	-
Vatanseverlik	-	4	-	-	3	3	-	10
Yardımsızlık	-	8	1	-	7	3	2	21
Toplam	28	59	8	31	24	49	27	226

Tablo 5 incelendiğinde sosyal bilgiler 7. sınıf ders kitabında yer alan öğrenme alanlarından “Birey ve Toplum” öğrenme alanında özgürlük; “Kültür ve Miras” öğrenme alanında adalet ve yardımsızlık; “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanında özgürlük; “Bilim, Teknoloji ve Toplum” öğrenme

alanında bilimsellik; “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” öğrenme alanında yardımseverlik; “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanında adalet; “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanında barış değerlerinin en fazla yer aldığı görülmektedir. 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında genel olarak en fazla bilimsellik ve özgürlük değerleri; en az tasarruf değeri yer aldığı görülmektedir. Ders kitabında yer alan değerlere ilişkin bulgu örnekleri aşağıda yer verilmektedir.

Adalet: “Çatışmalar, anlaşmazlıklar bize, adalet sana.” (s. 52)- “...Bundan sonra halktan her kim olursa olsun, hangi makam sahibi olursa olsun kanuna aykırı bir nesne dahi aldirtmayın.” (s.59)- “Eski Türk devletlerinde adalet bir devlet töresiydi.” (s.199).

Aile birliğine önem verme: “...aile yaşamına zarar verecek olursa medya yayınına sansür (yayın yasağı) getirilebilir.” (s.35)- “Türk kültüründe aile toplumun temelidir.” (s.85)- “İlmiyeye ait yüksek makamların şunun bunun aracılığı ile verilmesi doğru değildir. En bilgilisi hangisi ise ona verilmesi gerekir.” (s.74).

Bağımsızlık: “Millî Mücadele sırasında son Osmanlı Meclis-i Mebusanı’nın Misak-ı Milli kararlarını alması milletin bağımsızlığı yolunda atılan çok önemli bir adımdır.” (s.204)- “Her türlü egemenlik esas olarak millettir.” (s.72).

Barış: “Osmanlı toplumu barış ve kardeşlik içerisinde yaşardı.” (s.46)- “Atatürk, Türk milletine ana hedef olarak gösterdiği çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmanın ön şartını yurttta ve cihanda barış olarak belirlemiştir.” (s.220).

Bilimsellik: “Avrupa’da bilimsel düşünceye verilen önem arttı.” (s.68)- “Aydınlanma Çağı’nda her konuda aklın üstünlüğüne, bilimsel araştırmalarda doğayı incelemeye, deney ve gözlem yapmaya önem verildi.” (s.70)- “Mekanik mühendisliği konusunda çalışmalar yapan bir bilim insanıdır.” (s.137).

Çalışkanlık: “Azminden dönme. Çıktığın yolu, taşıyacağın yükü iyi bil.” (s.52)- “Bu insanların çeşitli zorluklarla karşılaşmalarına rağmen vazgeçmemeleri, vakitlerinin büyük çoğunluğunu çalışmalarına ayırmaları da bilimsel gelişmelere katkı sağlamıştır.” (s.149).

Dayanışma: “Mahallede mükemmel bir dayanışma vardı” (s.85)- “Millî Mücadele yıllarında olduğu gibi halkımız bir ve beraber olarak Kuvayımillîye ruhu ile darbecilere dur dedi.” (s.213)- “Vakıfların faaliyetleri toplumda birlik ve beraberliği katkı sağlamıştır.” (s.169).

Duyarlılık: “Osmanlı, mimari eserlerinde hayvanları korumayı da ihmal etmemiştir. Yine kuşlar için büyük yapıların çatılarına ya da duvarlarına kuş evleri yapılmıştır.” (s.86)- “Türk kahvesi sadece lezzeti ve hazırlanışıyla değil sunumu ve içimiyle de çok özel bir yere sahiptir.” (s.88).

Dürüstlük: “Doğru haber yapma ve yayma bunların başında gelir.” (s.35)- “...Avrupa’da Dünya’nın düz olduğunu söyleyen kilise ve din adamlarına duyulan güven azaldı.” (s.66).

Estetik: “Ebruda farklı renkler birbirine karışarak mükemmel bir ahenk meydana getirmiştir.” (s.62)- “Bu çeşme bol çiçekli dış bezemeleriyle geleneksel Türk çini işçiliğinin de en güzel örneklerindendir.” (s.76)

Eşitlik: “İnsanlar hakları bakımından hür ve eşit doğarlar ve öyle kalırlar.” (s.72)- “Tüm vatandaşlar kanun önünde eşittir.” (s.97).

Özgürlük: “Burada insanlara sağlanan özgür düşünce ortamı bilimsel gelişmelerin yeni buluşların önünü açmıştır.” (s.148)- “Kitle iletişim özgürlüğü, insanların kendilerini söz, yazı, resim gibi yollarla ifade etmesi anlamına gelen düşünceyi açıklama özgürlüğü ile ilişkilidir.” (s.31).

Saygı: “Demokraside esas olan insana verilen değer ve gösterilen saygıdır.” (s.199)- “...Samimi ve haklı olmak şartıyla her fikre saygı duyarız.” (s.151)- “Devletimiz ve devlet adamlarımız laik devlet olmanın gereklerini yerine getirerek her türlü inanca karşı saygı duymaktadır.” (s.207).

Sevgi: “Fetihlerde büyük yararlılık gösteren Akçakoca’ya duyulan sevgi ve hürmetin bir ifadesi olarak Kocaeli ilimize ve Düzce’nin Akçakoca ilçesine ismi verilmiştir.” (s.54)- “Osmanlı aile yapısının çok sağlam olduğunu yazan seyyahlar, yaşlılar ve çocuklar arasında yaşanan sevgi ve şefkati özellikle vurgulamışlardır.” (s.85).

Sorumluluk: “Ailemizde her birimizin hakları ve sorumlulukları var.” (s.221)- “Ben de hemen çöpü dışarı çıkardım. Çünkü bu benim evdeki sorumluluklarımdan biri.” (s.211)- “Böyle durumlarda haklarımız ve haklarımızı arama yollarını bilmek vatandaşlık sorumluluğumuzdur.” (s.35).

Vatanseverlik: “Kadınlardan oluşan bu birlik el sanatlarıyla ekonomiye katkı sağladığı gibi gerektiğinde vatan savunmasında da yer almıştır.” (s.53)- “Akçakoca gibi gazi ve alpler vatan uğruna canını bile vermekten çekinmeyen gaza ve cihat ruhu ile hareket eden kahramanlardır” (s.54).

Yardımseverlik: “Türkiye; Afganistan, Irak, Suriye, Sudan gibi ülkelere gelen birçok mülteciye yardımcı olmuş, onların can güvenliğini sağlamıştır.” (s.120)- “Türk Kızılay’ı, Irak’ta depremin en çok zarar verdiği Süleymaniye iline

bağlı Derbendihan ilçesinde evleri ağır hasar gören insanlara çadır yardımıyla bulundu.” (s.172).

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma sonucunda sosyal bilgiler dersi öğretim programında öğrenme alanlarına ilişkin kazandırılması amaçlanan başlıca değerler ders kitaplarına da benzer şekilde yansıtıldığı görülmektedir.

Sosyal bilgiler 4. sınıf ders kitabında en fazla dayanışma ve sorumluluk; 5.sınıf ders kitabında en fazla dayanışma, duyarlılık; 6.sınıf ders kitabında en fazla duyarlılık, adalet; 7. sınıf ders kitabında en fazla özgürlük ve bilimsellik değerleri olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca ders kitaplarında yer alan değerler çeşitli görsellerle desteklenmektedir. Benzer çalışmalar incelendiğinde, Aktan ve Padem (2013) sosyal bilgiler 5. sınıf ders kitabında yer alan metinlerde en fazla sorumluluk, yardımseverlik, dayanışma, barış değerlerini içerdiğini; Kuş, Merey ve Karatekin (2013) çalışmalarında sosyal bilgiler 4. sınıf ders kitaplarında en fazla vatanseverlik ve duyarlılık; 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında en fazla duyarlılık değerlerini içerdiğini; Özkan (2010) çalışmasında sosyal bilgiler 5. sınıf ders kitabında oranı en yüksek birlik-beraberlik değerinin olduğunu; Akyol (2015) çalışmasında sosyal bilgiler 6.sınıf ders kitabında yer alan metinlerde en fazla bilimsellik, bağımsızlık, adil olma ve sorumluluk değerleri olduğunu vurgulamakta iken Kılcan ve Üçarkuş (2018) çalışmalarında 6. sınıfta e-dergilerde en fazla doğal çevreye duyarlılık; 7. sınıfta vatanseverlik değerinin yer aldığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Yapılan bu çalışmaların sonuçları ile çalışmamızın sonuçlarının genel olarak örtüştüğü söylenebilir.

Sosyal bilgiler 4. sınıf ders kitabında en az adalet; 5. sınıf ders kitabında en az dürüstlük; 6. ve 7. sınıf ders kitabında ise tasarruf değerinin olduğu görülmektedir. Benzer çalışmalar incelendiğinde, Aktan ve Padem (2013) sosyal bilgiler 5. sınıf ders kitabında yer alan metinlerde en az aile birliğine önem verme, adalet, özgürlük ve vatanseverlik değerlerini içerdikleri; Kuş, Merey ve Karatekin (2013) çalışmalarında 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında en az barış, dürüstlük; 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında en az hoşgörü değerleri; Akyol (2015) çalışmasında 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan metinlerde en az yer alan vatanseverlik, kültürel mirasın korunması, aile birliğine önem verme, dürüstlük ve sevgi değerlerinin yer aldığını tespit etmiştir. Kılcan ve Üçarkuş (2018) çalışmalarında 6. sınıfta e-dergilerde en az sorumluluk; 7. sınıfta adil olma değerlerinin yer aldığı sonucuna ulaşmıştır. Yapılan bu

çalışmaların sonuçları ile çalışmamızın sonuçlarının kısmen benzer olduğu söylenebilir.

Araştırma genel olarak değerlendirildiğinde sosyal bilgiler 4, 5, 6. ve 7. sınıf ders kitaplarında en fazla dayanışma, duyarlılık ve sorumluluk değerleri; en az tasarruf ve estetik değerlerine yer verildiği görülmektedir. Ders kitaplarında en fazla vurgulanan dayanışma değeri, milli birlik ve beraberlik; duyarlılık değeri, doğal çevreye duyarlılık, toplumsal olaylara duyarlılık ve kültürel mirasa duyarlılık; sorumluluk değeri hak, ödev ve sorumluluk olarak ele alınmaktadır. İnsanların yaşam süresince önce ailesine, çevresine, sonra vatanına ve milletine yararlı bireyler olması açısından bahsi geçen değerlerle donatılması gerekmektedir (Özkan, 2010).

Sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan değerlerin hem sınıf hem de öğrenme alanlarına ilişkin dağılımında farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu durum öğrencilerde bahsi geçen değerlerin çok önemli olduğu duygusu edinirken, bahsi az geçen ya da hiç geçmeyen değerlerin ise önemsiz olduğu duygusu edinebilir. Mindivanlı ve Aktaş (2011) değerlerin, ders kitaplarında her zaman etkili bir şekilde yer almadığını, değer kazandırılmasına ilişkin örnek metin ve etkinlikleri öğrenme alanının tamamına yayılmadığını vurgulamaktadır. Yapılan bu çalışmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda; değerlerin ders kitaplarında sınıf düzeyi ve öğrenme alanı kapsamında eşit şekilde dağılmasına dikkat edilebilir. Başka çalışmalarda farklı ders kitapları değerler eğitimi yaklaşımı açısından değerlendirilmesi önerilebilir.

KAYNAKÇA / REFERENCES

- Akbaş, O. (2015). Sosyal bilgilerde değerler ve öğretimi. Bayram, Tay & Adem, Öcal (Ed.), *Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi* içinde s.344-367. Pegem.
- Aktan, O. & Padem, S. (2013). İlköğretim 5.sınıf sosyal bilgiler ders kitabında kullanılan okuma metinlerinde yer alan değerler. *Asya Öğretim Dergisi*, 1(2), 44-55.
- Akyol, Y. (2015). Ortaokul 6.sınıf sosyal bilgiler ders kitabında kullanılan okuma metinlerinde yer alan değerler. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(5), 194-207. <https://dxdoi.org/10.16991/INESJOURNAL.180>
- Aydın, M. Z. & Akyol Gürler, Ş. (2012). *Okulda Değerler Eğitimi*. Nobel.
- Doğan, N. (1993). *İlk ve Orta Dereceli Okul Ders Kitapları ve Sosyalleşme* (1876-1918). Bağlam.

- Ekşi, H. (2003). Temel insanî değerlerin kazandırılmasında bir yaklaşım: Karakter eğitimi programları. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(1), 79-96.
- Ersoy, F. & Şahin, T. (2012). Sosyal bilgiler ders kitaplarının değerler eğitimi yaklaşımları açısından incelenmesi, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(2), 1535-1558.
- Evin, İ. & Kafadar, O. (2004). İlköğretim sosyal bilgiler programının ve ders kitaplarının ulusal ve evrensel değerler yönünden içerik çözümlemesi, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 293-304.
- Glesne, C. (2013). *Nitel Araştırmaya Giriş* (A. Ersoy ve P. Yalçınoglu, Çev.). Anı (Orijinal eserin yayın tarihi 2011).
- Gültekin, G., Akpınar, M. Nohutçu, M., Özerdoğan, P. & Aygün, S. (2018). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler Ders Kitabı* 7. Milli Eğitim Bakanlığı Kitapları.
- Güzel Candan, D. & Ergen, G. (2014). 3. sınıf hayat bilgisi ders kitaplarının temel evrensel değerleri içermesi bakımından incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 134-161.
- Halstead, J. M. & Taylor, M. J. (2000). Learning and teaching about values: A review of recent research. *Cambridge Journal of Education*, 30, 169-202. <https://doi.org/10.1080/713657146>
- İbret, B. Ü., Demirbaş, İ. & Demir, F. B. (2019). İlkokul 4. sınıf öğrencilerine alternatif etkinliklerle doğal çevreye duyarlılığın kazandırılması. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 8(1), 258-280. <http://dx.doi.org/10.30703/cije.474570>
- Kan, Ç. (2010). Sosyal bilgiler dersi ve değerler eğitimi. *Milli Eğitim Dergisi*, 187, 138-145.
- Karacan, H. (2018). Beşinci sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programı ve ders kitaplarında yer alan milli ve evrensel değerlerin analizi. *Journal of Innovative Research in Social Studies*, 1(1), 1-10.
- Kaur, S. (2015). Moral values in education. *IOSR Journal of Humanities and Social Science*, 20(3), 21-26. <http://dx.doi.org/10.9790/0837-20332126>
- Kılcan, B. (2016). Öğretmen adaylarının, değerlerin kazandırılmasına yönelik görüşleri ile değerler eğitimine ilişkin algılarında değerler eğitimi dersinin rolü. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(45), <http://dx.doi.org/605-618.10.17719/jisr.20164520640>

- Kılcan, B. (2013). *Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Alan Değerlere İlişkin Öğrenci Algılarının İncelenmesi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kılcan, B. & Üçarkuş, E. (2018). Eğitim bilişim ağı (EBA) dergilerinin değerler eğitimi açısından incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilgilerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 2(1), 42-54.
- Koçoğlu, E., Ersoy, F. & Atik, S. (2016). Kültürel değerlerle sosyal bilgiler öğretimi. Ramazan, Sever, Mesut, Aydın & Erol, Koçoğlu (Ed.). *Alternatif Yaklaşımlarla Sosyal Bilgiler Eğitimi* içinde. s.131-150. Pegem.
- Kurtdede Fidan, N. & Gedik, H. (2019). İnsan hakları, yurttaşlık ve demokrasi ders kitabında yer alan değerler. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 9(1), 251-272. <http://dx.doi.org/10.23863/kalem.2019.127>
- Kuş, Z., Merey, Z. & Karatekin, K. (2013). İlköğretim 4. ve 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 11(25), 183-214.
- MEB. (Milli Eğitim Bakanlığı). (2018). *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6. ve 7. Sınıflar)*. Milli Eğitim Bakanlığı.
- Mertkan, Ş. (2015). *Karma Araştırma Tasarımı*. Pegem.
- Mindivanlı, E. & Aktaş, E. (2011). Sosyal bilgiler 6. sınıf müfredatında yer alan milli ve evrensel değerler. *Bayburt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6, 72-77.
- Osmanoğlu, A. E. (2013). Türkiye ve Mısır sosyal bilgiler ders kitaplarında milliyetçi değerler: karşılaştırmalı bir analiz. *Turkish Studies*, 8(8), 989-1012. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.5483>
- Öncül, R. (2000). *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü*. Milli Eğitim Bakanlığı.
- Özkan, R. (2010). Türk eğitim sisteminde himayeci değerler: İlköğretim ders kitapları örneği. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 1124-1141.
- Şahin, E. (2018). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler Ders Kitabı* 5. Anadol.
- TDK. (2019). *Büyük Türkçe Sözlük*.
- Topkaya, Y. (2011). *Sosyal Bilgiler Programında Yer Alan Değerlerin Ders Kitaplarına Yansıma Düzeylerinin Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Tüysüz, S. (2018). *İlkokul Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 4*. Tuna.
- Ulusoy, K. (2015). Sosyal bilgilerde ders kitapları. B. Tay & A. Öcal (Ed.), *Özel Öğretim Yöntemleriyle Sosyal Bilgiler Öğretimi* içinde. (s.194-220). Pegem.
- Yazıcı, K. (2006). Değerler eğitimine genel bir bakış. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 499-522.
- Yılmaz, F. G., Bayraktar, H., Özden, M. K., Akpınar, M. & Evin, Ö. (2018). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 6*. MEB Kitapları.